

Bron: Ewoud Sanders, 'Nawoord', in: Mary Mapes Dodge (vertaald door Anita van der Ven), *Hans Brinker of de Zilveren Schaatsen* (Athenaeum – Polak & Van Genneep 2005).

Nawoord

'Jan Bennink moet zich bij Numico voelen als Hansje Brinker. Hij komt handen tekort om de gaten te stoppen.'

Het Financieele Dagblad, 16 augustus 2002

'Wouter Bos – een naam bijna nog Hollandser dan Hansje Brinker, de volksheld die een vloedgolf voorkwam door zijn vinger in de dijk te steken – en de kiezers zijn sinds 3 januari verwickeld in een collectieve knuffelpartij.'

De Morgen, 18 januari 2003

'De minister van Financiën speelt voor Hans Brinker. Schatkistbewaarder Zalm heeft al zijn vingers nodig om gaten in de dijk van de vaderlandse overheidsfinanciën te stoppen.'

NRC Handelsblad, 12 augustus 2004

Dit boek staat aan de wieg van een onuitroeibare misvatting. De misvatting dat Hansje Brinker een jongetje was dat een overstroming voorkwam door zijn vinger in een gaatje in de dijk te stoppen. Hij zou daarmee de ondergang van Haarlem, Spaarndam en volgens sommige overleveringen zelfs van heel Holland hebben voorkomen. Hansje was een held, een schooljongen die zijn leven waagde voor de gemeenschap.

De lezer die met dit nawoord besluit, weet het al: Hans Brinker, de hoofdpersoon in dit boek, had niks met het voorkomen van een dijkbreuk te maken. Hij was een brave, ondernemende jongen uit een arm gezin die zijn vader het leven redt en uiteindelijk een beroemde dokter wordt.

Voor de lezers die met dit nawoord beginnen: het verhaal over het (naamloze) jongetje dat zijn vinger in de dijk steekt, is te vinden in hoofdstuk achttien. Dat is misschien wel het enige hoofdstuk dat u móét lezen, al was het maar om kennis te nemen van de wortels van een misverstand dat nooit meer zal verdwijnen. Het is bovendien een verhaal met fascinerende kanten en gevolgen – zaken die hieronder ter sprake zullen komen.

Maar eerst iets over de schrijfster en over de ontstaansgeschiedenis van dit beroemde jeugdboek. Mary Elizabeth Mapes Dodge (1831-1905) werd geboren in New York. Zij was de vierde

dochter van Sophie Furman en James Jay Mapes. Haar vader was een belangrijke wetenschapper en uitvinder. Hij was hoogleraar in de scheikunde, landbouwkundige en oprichter van het tijdschrift *The working farmer*. Mary Elizabeth, thuis Lizzie genoemd, hielp haar vader bij de productie van dit maandblad. Zij publiceerde er ook haar eerste verhalen in.

In 1847 verhuisde het gezin Mapes van New York naar Newark, een havenstad in New Jersey. Daar leerde Lizzie de vijftien jaar oudere advocaat William Dodge kennen. Lizzie was twintig toen zij met hem trouwde. Zij verhuisde met William naar New York en kreeg twee zonen. Toen William zeven jaar later overleed, ging zij terug naar haar ouders in Newark. Om financieel op eigen benen te kunnen staan, legde zij zich – op aanraden van haar vader – steeds meer toe op het schrijven van gedichten en (jeugd)verhalen. Vanaf 1861 verschenen die in diverse Amerikaanse tijdschriften, spoedig gevolgd door tijdschriften die in Engeland werden uitgegeven.

Dodge publiceerde haar eerste boek, een bundel jeugdverhalen getiteld *Irvington Stories*, in 1864. Het werd uitgegeven door John O’Kane in New York en was een groot succes: het werd lovend besproken en beleefde in een jaar tijd vijf herdrukken. O’Kane en Dodge spraken af dat zij in 1865 een nieuw boek zou uitbrengen.

Kort daarop werd Dodge door Oliver Johnson, de uitgever van de *Independent*, gevraagd om voor zijn krant een reeks kinderverhalen te schrijven. Het was voor Dodge meteen duidelijk dat zij deze verhalen in Holland zou laten spelen. In 1856, bij verschijnen, had ze met veel plezier *The rise of the Dutch Republic* van de Amerikaanse historicus John Lothrop Motley gelezen. Nu was ze Motleys vervolgstudie aan het lezen: *History of the United Netherlands* (deze verscheen in afleveringen tussen 1860 en 1867).

Motley was voor Dodge een belangrijke bron, maar voor haar nieuwe boek had zij meer details nodig over het dagelijks leven in Holland. Daarom nam zij contact op met de familie Scharff in Newark. Adriaan Scharff en zijn vrouw waren in 1845 naar Amerika geëmigreerd, samen met hun kinderen en kleinkinderen. Adriaan kwam uit Amsterdam, zijn vrouw uit Haarlem.

De Scharffs overspoelden Dodge met persoonlijke herinneringen en anekdotes. Zij zijn ook de bron voor het verhaal van Raff Brinker, de vader van Hansje, die na de val van een steiger zijn ‘geheugen en verstand’ had verloren. In haar inleiding schrijft Dodge dat het verhaal van Raff – een ongewone naam, die aan Scharff doet denken¹ – ‘strictly upon fact’ is gebaseerd. En zonder ze bij naam te noemen, bedankt ze de Scharffs voor hun bijdrage: ‘Ik sta in het krijt bij vele bekende schrijvers over de Nederlandse geschiedenis, literatuur en beeldende kunst, maar mijn dank gaat vooral uit naar de aardige Hollandse vrienden die om mij te helpen telkens weer zo genereus en ijverig hebben teruggeblikt naar hun land, zoals dat er twintig jaar geleden uitzag.’

Eind 1865 was Dodge klaar met het manuscript van *Hans Brinker; or, The silver skates, a story of life in Holland*. Zij legde het eerst voor aan Oliver Johnson, de uitgever van de *Independent*. Gezien het latere succes van het boek zou je verwachten dat het meteen met open armen werd ontvangen, maar dat is niet zo. Johnson vond het te lang en te historisch voor een reeks jeugdverhalen in de krant. Daarop wendde Dodge zich tot John O’Kane, de uitgever van haar eerste boek. Die wees het ook af – hij vond het te veel een reisgids voor een ‘alien country’. O’Kane wilde echter niet het risico lopen de goedverkopende, veelbelovende Dodge helemaal kwijt te raken, dus toen zij bleef aandringen besloot hij, met tegenzin, *Hans Brinker* toch uit te geven – een beslissing waar hij geen spijt van zal hebben gehad.

Hans Brinker; or, The silver skates verscheen op 30 december 1865 in New York. Volgens Catharine Morris Wright, de biograaf van Dodge, werd het boek door de recensenten ‘lauwtjes’ ontvangen. Op de verkoop had dit geen negatief effect, integendeel. Er waren in 1866 in de Verenigde Staten slechts twee boeken waarvan meer dan 300.000 exemplaren werden verkocht: het ene was *Our mutual friend* van Charles Dickens, het andere *Hans Brinker*.

Overigens had Lizzies vader nog een steentje bijgedragen aan dit succes. Hij was bevriend met R. Shelton MacKenzie, de uitgever van de *American publisher’s circular and literary gazette*, een toonaangevend tijdschrift dat onder boekhandelaars werd verspreid. Eerder had hij MacKenzie Lizzies eerste boek gestuurd, nu stuurde hij hem *Hans Brinker*. In een brief benadrukte hij nog eens

met hoeveel zorg zijn dochter dit boek had geschreven. 'Het is samengesteld met veel aandacht en overleg, met veel oog voor detail, en een massa correspondentie met "levende Hollanders" enz.'

Vertalingen

Het succes van *Hans Brinker* bleef buiten Amerika niet onopgemerkt. In 1867 verschenen de eerste Britse én de eerste Nederlandse editie. In 1875 werd het boek in het Frans vertaald, in 1876 in het Italiaans en in 1900 in het Duits. Later zouden nog vertalingen volgen in onder meer het Afrikaans, Albanees, Arabisch, Bulgaars, Deens, Fins, Japans, Libanees, Noors, Russisch, Spaans, Turks en het Zweeds.

Voor ons is die eerste Nederlandse vertaling het interessantst. *Hans Brinker* speelt in Nederland in de jaren veertig van de negentiende eeuw – Dodge dateert het verhaal 'december 184-' –, in de tijd dat de Scharffs nog in Nederland woonden. Zo'n twintig jaar later werd het door Nederlanders gelezen. Wat vonden zij ervan? We weten in ieder geval wat Pieter Jacob Andriessen ervan vond. Andriessen (1815-1877), indertijd hoofdonderwijzer in Amsterdam, was door uitgever D.B. Centen in Amsterdam gevraagd *Hans Brinker* te beoordelen. Andriessen had zelf een enorme stapel kinderboeken op zijn naam staan, allemaal met een historische inslag. Zijn doel was 'vermeerdering van echt historische kennis onder het opkomend geslacht'.

Nu had Andriessen een *bestseller* onder handen van een vrouw die nooit in Nederland was geweest, die haar kennis uit boeken en van Hollandse vrienden had. Hij vond het niet goed genoeg om het integraal te vertalen, maar aardig genoeg om het 'om te werken'. 'Ik zeg *omwerken*,' schrijft hij in zijn inleiding, 'want er is van 't oorspronkelijke weinig meer overgebleven dan het geraamte. Had ik 't werkje van Dodge vertaald, ik zou tal van dwaasheden hebben moeten debiteeren, waarvoor mijn jeugdige lezeressen en lezers mij zeker op de vingers zouden hebben getikt en die men in den vreemde voor goede munt opneemt; daar men 't natuurlijk niet beter weet.'

De bewerking van Andriessen verscheen onder de titel *De zilveren schaatsen: een schets uit het Noord-Hollandsche volksleven*. Het is nuttig om wat langer bij deze bewerking stil te staan, want zij leert ons het een en ander over de historiciteit van het verhaal van het jongetje met zijn vinger in de dijk. Bovendien was dit de succesvolste Nederlandse uitgave van *Hans Brinker*. In 1870 verscheen de tweede druk, in 1876 de derde, in 1884 de vierde, in 1892 de vijfde en zo ging het door, tot de dertiende druk in de eerste helft van de twintigste eeuw.

Andriessen laat zich in zijn omwerking kennen als een onaangename betweter. Wright, de biograaf van Dodge, noemt hem 'zelfvoldaan' en 'onbeholpen'. Het is dan ook niet echt subtiel dat Andriessen al in de inleiding reclame maakt voor zijn eigen werk. Aan zijn 'jonge vriendinnen en vrienden' schrijft hij: '[Dit] boekje kan hun tot eene aangename afwisseling strekken van de meer ernstige lectuur mijner historische werkjes'.

Daar blijft het niet bij. Op pagina 66 (geciteerd naar de vierde druk uit 1884) neemt hij afstand van een anekdote van Dodge over de componist Händel, door in een voetnoot te schrijven: 'Ik laat deze anekdote voor rekening van den Schrijver, van wien ik haar heb overgenomen.' Tot drie keer toe verwijst Andriessen in een voetnoot naar zijn eigen boeken. Hij doet dit zelfs in de sleutelscène van het boek, de scène die ervoor zorgt dat dit boek nog altijd wordt gedrukt én aangehaald: het verhaal over het jongetje met zijn vinger in de dijk.

Leesles

Zoals de lezers die hoofdstuk achttien al hebben gelezen, reeds weten, past Dodge in dit hoofdstuk een knappe verteltruc toe. Er zijn diverse redenen waarom dit boek indertijd zo'n succes was en altijd is gebleven. Dodge gebruikt veel dialoog, zij relativeert, haar hoofdstukken zijn kort, ze last spannende passages in, ze schrijft met humor en haar informatie is afwisselend. We krijgen relatief veel historische feitjes over ons uitgestort – een enkele keer te veel – maar ze haalt ook liedjes aan en komt met aardige folkloristische wetenswaardigheden.

De verrassendste verteltruc past zij toe in het verhaal over de sluiswachterszoon. Hier verlaat zij even de leergierige jongens op het ijs om over te stappen naar een klaslokaal in Engeland, waar het broertje en zusje van de Engelse jongen die in Nederland op bezoek is, net beginnen aan een

leesles. Uit een lesboek moeten ze een verhaal voorlezen getiteld 'De held van Haarlem'. De kinderen krijgen nog een didactische aanwijzing ('denk eraan dat je even stopt als er een punt staat') waarna het verhaal – dat steeds spannender wordt – telkens kort wordt onderbroken door de leraar die een ander kind 'de beurt' geeft. Vinger-in-de-dijktragedie in estafettevorm – een prachtige vondst!

Wat laat Andriessen heel van deze verrassende structuur? Helemaal niks! Bij hem geen leesles in Engeland, geen verhaal dat als een estafettestokje wordt doorgegeven. Bij hem alleen jongens op het ijs die elkaar het zoveelste verhaal vertellen, een verhaal dat een van de jongens uit een boek kent. Maar voordat het zover is, past Andriessen een dodelijke ingreep toe door zichzelf in de tekst op te voeren. Hoewel de jongens al heel wat Hollandse historie achter de kiezen hebben, zijn ze nog altijd niet verzadigd, en dus vraagt een van hen, in de omwerking van hoofdonderwijzer Andriessen:

'Doch wie weet er nog een historie, Haarlem betreffende?'

'Meen je van 't beleg', zeide Lodewijk.

'O, neen, daar hebben we in 't boekje van Andriessen reeds zooveel van gelezen, dat het voor ons geen nieuws meer is.'

Volgt een voetnoot met een verwijzing naar *Adolf en Clara, of Hoe ons land eene republiek werd: een verhaal uit de eerste jaren van den Tachtigjarigen oorlog* (1850; 2de druk 1863).

Beroemd

Hierna meer over de vinger-in-de-dijkversies, en hoe dit verhaal een eigen leven is gaan leiden, eerst nog kort 'de beurt' aan Dodge.

Hans Brinker maakte Dodge beroemd. In 1868 werd zij redacteur van het tijdschrift *Hearth and home*, samen met onder meer Harriet Beecher Stowe (de beroemde schrijfster van *Uncle Tom's cabin*). In 1873, toen de Verenigde Staten een zware economische depressie doormaakten, werd Dodge gevraagd om hoofdredactrice te worden van een nieuw kindertijdschrift, getiteld *St. Nicholas. Scribner's illustrated magazine for girls and boys*. Ze leidde dit succesvolle blad tweeëndertig jaar lang en wist er vermaarde schrijvers aan te verbinden, zoals Mark Twain, Robert Louis Stevenson en Rudyard Kipling. Daarnaast schreef zij nog tien kinderboeken.

Hans Brinker bleef echter haar troetelkindje. Toen de verkoop in 1893 tegenviel, schreef zij aan uitgever Charles Scribner: 'Is het niet mogelijk om onze Hans Brinker voor de komende winteraanbieding uit te brengen in een fraaiere uitvoering, met beter papier en zetsel, een bredere marge en een mooiere band? Ik bedoel niet echt een luxe-editie, maar wel zoveel verzorgder van uiterlijk dat het een boek wordt dat zonder meer als kerstcadeau kan dienen.'

Zij was verguld toen er in 1896 een nieuwe editie van het boek verscheen, de zogenoemde 'New Amsterdam Edition'. De tekst bleef ongewijzigd, maar Scribner ververste de illustraties. Om zo authentiek mogelijke tekeningen te krijgen, stuurde Scribner de jonge illustrator Allen B. Doggett speciaal voor dit doel naar Nederland – kom daar nu nog maar eens om.

Ruim twintig jaar daarvoor, in 1873, was Dodge voor het eerst zelf in Nederland geweest. Dit leidde tot de 'brief uit Nederland' die ook in deze uitgave staat afgedrukt. 'We found today', schrijft zij in het origineel, 'in an Amsterdam bookstore this story of Hans Brinker told in Dutch. It is a queer-looking volume, beautifully printed, and with colored pictures, but filled with such astounding words that it really made me feel sorry for the little Hollanders who are to read them.'

Lieve legende

Terug naar het verhaal van de bijna achtjarige sluiswachterszoon die – bij Dodge – Haarlem redde door zijn 'chubby little finger', zijn mollige vingertje, in een gaatje in de dijk te stoppen. Wat is er waar van dit verhaal? Wat was de bron? Welke gevolgen heeft het gehad en hoe komt het dat deze reddingsactie zo vaak aan Hans Brinker wordt toegeschreven? En: is dit laatste vooral het geval bij Amerikanen of bij Nederlanders en Vlamingen?

Zoals gezegd doet Dodge net of het verhaal van de held van Haarlem in een Engels leesboek staat. Als de leesles is afgelopen, keert zij terug naar de jongens op het ijs, die elkaar stomtoevallig (Dodge: 'het mag dan vreemd lijken') óók dat verhaal hebben verteld. De jongens praten er nog even over na, en in die conversatie horen we iets over de bron. In de onderhavige vertaling van Anita van der Ven:

'Ik heb dat verhaal al vaker gehoord', zegt Ben, 'maar ik dacht altijd dat het verzonnen was.' 'Nee, het is waar', antwoordt Lambert. 'Ik heb je het hele verhaal precies zo verteld als ik het van mijn moeder heb gehoord toen ik nog maar heel klein was. Er is waarschijnlijk geen enkel kind in Nederland dat deze geschiedenis niet kent.'

In de omwerking van Andriessen gaat het om een 'heel mooie historie' die een van de jongens in een boek heeft gelezen – maar niet in een van de boeken van meester Andriessen, want die besluit de episode (die bij hem eindigt als het bibberende jongetje 's ochtends door een geestelijke wordt ontdekt), met de voetnoot: 'Ik laat deze lieve legende voor rekening van den Schrijver.'

Plagiaat?

Waar had Dodge dit verhaal nu vandaan? Was het haar, net als de historie van Raff Brinker, ingefluisterd door Adriaan Scharff en zijn Haarlemse vrouw? En als ieder kind in Nederland het volgens Dodge kende, was het dan soms een bekend negentiende-eeuws volksverhaal?

Volgens biograaf Wright komt het verhaal van de vinger in de dijk rechtstreeks uit de duim van Mary Elizabeth Mapes Dodge. Wright schrijft: 'Het berust niet op werkelijke herinneringen van de familie Scharff, maar is ontsproten aan de fantasie van mevrouw Dodge zelf, en aan haar warme liefde voor kinderen en hun verborgen krachten.'

Diverse auteurs hebben zich hier later bij aangesloten, maar in de jongste biografie over Dodge, uit 1992, tonen Susan R. Gannon en Ruth Anne Thompson aan dat Dodge's warme liefde en fantasie niet de enige inspiratiebronnen waren. In 1855, tien jaar voor *Hans Brinker*, verscheen in het tijdschrift *Boy's own magazine* een verhaal getiteld 'The little Dutch hero'. Volgens Gannon en Thompson komt dit verhaal 'alineea voor alineea en soms zin voor zin' overeen met Dodge's verhaaltje over 'De held van Haarlem'.²

Pleegde Dodge dus plagiaat? Nee, zo moet je dat niet zien, aldus Gannon en Thompson. Dodge ging zorgvuldig met haar bronnen om, en noemt ze regelmatig in *Hans Brinker*. Dat zij nergens ingaat op de herkomst van het vinger-in-de-dijkverhaal, komt doordat zij meende dat het tot het 'publieke domein' behoorde, net als veel van de historische anekdotes die zij navertelt. Om die reden presenteert zij het dijkverhaal als een hoofdstuk in een Engels leesboek, en daarom zeggen de jongens op het ijs dat het in Nederland een algemeen bekende historie is.

Maar was dat ooit echt zo? Nee. Theo Meder, als deskundige op het gebied van volksverhalen verbonden aan het Meertens Instituut in Amsterdam, schrijft: 'Hoewel in het boek wordt gesuggereerd dat er een oud Nederlands volksverhaal bestaat over een jongen die zijn vinger in de dijk steekt, is dat ons nooit overgeleverd. Er is geen spoor van zo'n volksverhaal van vóór het boek.'

Volgens Meder is dat niet zo vreemd, want in Nederlandse ogen is het verhaal erg ongeloofwaardig. 'Hans Brinker', schrijft hij, 'is een mal verhaal dat alleen maar in volle ernst kan worden verteld in een land waar men geen flauw idee heeft van hoe een dijk eruitziet of hoe hij werkt. [...] Echte dijken [...] bestaan hoofdzakelijk uit klei. Wanneer het water komt, raakt de klei verzadigd en bezwijkt een groot stuk dijk in één keer – een vinger in de dijk helpt dan geen zier.'

Toch is het verhaal van het jongetje met zijn vinger in de dijk, zoals ook Meder vermeldt, wel degelijk in een verzameling met volksverhalen terechtgekomen, te weten in *Volksverhalen uit Noord- en Zuid-Holland* uit 1980 van Bert Sliggers. In de versie die Sliggers optekende is het achtjarige zoontje van de sluiswachterszoon niet anoniem, maar heet hij 'Hansie Brinkers' (met een s achter zijn achternaam, een spellingvariant die je nog vaak tegenkomt), en redt hij niet Haarlem, maar Spaarndam.

Baseerde Dodge zich dan tóch op een ouder volksverhaal? Nee, ook Sliggers geeft aan dat dit verhaal teruggaat op Dodge. In de verantwoording noemt hij het een 'zelfverzonnen sage'. 'Door de vele herdrukken', vervolgt hij, 'werd dit verhaal ook in Nederland zeer populair.'

Kortom, het verhaal is op een gegeven moment een eigen leven gaan leiden, ook buiten de diverse herdrukken en bewerkingen om. Dat de sluiswachterszoon bij Sliggers Spaarndam redt in plaats van Haarlem, komt doordat dit ook het geval is in de bewerking die Margreet Bruijn in 1954 van het boek van Dodge maakte. Haar boek verscheen onder de titel *Hannes Brinker, of De zilveren schaatsen: een nieuw verhaal naar het oude boek van Mary Mapes Dodge*, en beleefde tussen 1954 en 1982 tenminste zeven herdrukken.³

Standbeeld

Dat het sluiswachterszootje met zijn vinger in de dijk – al dan niet onder de naam Hansje Brinker – een eigen leven is gaan leiden, heeft verschillende gevolgen gehad. Na de Tweede Wereldoorlog kwamen er steeds meer Amerikaanse toeristen naar Nederland. Zij gingen vaak teleurgesteld weer weg omdat niemand hun de dijk kon aanwijzen die zij zo goed uit het boek van Dodge kenden.

Om hierin verandering te brengen besloot het toenmalige Bureau voor Toerisme een standbeeld te plaatsen op de Woerdersluis bij Spaarndam. Dit standbeeld, dat op 8 juni 1950 door prinses Margriet werd onthuld (haar eerste officiële daad), werd gemaakt door Grada Rueb. Onder het standbeeld, van een geknielde jongen met zijn vinger in de dijk, staat in het Engels en het Nederlands: 'Opedragen aan onze jeugd als een huldeblijk aan de knaap die het symbool werd van de eeuwigdurende strijd van Nederland tegen het water.' Let wel: men wilde de Amerikanen wel tegemoet komen, maar 'de knaap' is hier nadrukkelijk anoniem. Men vond het kennelijk te ver gaan om hem ook nog 'Hans(je) Brinker' te dopen.

In feite was het sluiswachterszootje *altijd* al een symbool, ook bij Dodge. Het gaat er om, laat zij een van de Nederlandse jongens op het ijs zeggen, 'dat dit kleine jochie het karakter van ons volk vertegenwoordigt; met een klein vingertje kun je een grote ramp voorkomen – figuurlijk gesproken ook op het gebied van de politiek, en de veiligheid van het volk, als iedereen zijn eigen vinger maar uit wil steken'.

Het gaat volgens Dodge dus om het nemen van *eigen verantwoordelijkheid*, een boodschap die ons zeer bekend in de oren zal klinken. Het pleit trouwens voor Dodge dat ze dit met humor brengt, want meteen laat ze een van de jongens antwoorden: 'Nou, dat is ook een hoogdravende gedachte!'

In de tweede helft van de twintigste eeuw is Hansje Brinker, zeker in Nederland, steeds bekender geworden en werd hij steeds meer een merknaam. Aan zijn bekendheid zal hebben bijgedragen dat het boek twee keer is verfilmd voor televisie: in 1962 en 1969. De tweede film is opgenomen in Workum en op de Thialf-ijsbaan in Heerenveen. Er deden ook Nederlandse acteurs aan mee, waaronder Ina van Faassen en Lex Goudsmit.

De commerciële uitbating is wijdvertakt. Er is een Hans Brinker Budget Hotel in Amsterdam. In de hoofdstad kun je bij een rederij een 'Hans Brinker dagtocht' boeken die na een bezoek aan het beeldje in Spaarndam besluit met een 'Hans Brinker-likeurtje'. Er zijn verschillende kinderboeken die alleen nog maar draaien om een jongetje met zijn vinger in de dijk (bijvoorbeeld *Hans Brinker, le Petit héros de Haerlem* van Albertine Deletaille uit 1978 en *The boy who held back the sea* van Thomas Locker en Lenny Hort uit 1991). In de Verenigde Staten worden of werden schaatswedstrijden gehouden onder de naam 'Silver Skates competition' en 'Silver Skates Derby'. Er was in Alkmaar een Hans Brinker Museum, met schaatsen en informatie over Dodge en haar boeken. Ook in Madurodam is een beeldje van Hansje Brinker te bewonderen (in 1999 onthuld door de Amerikaanse ambassadrice) en in het Nederlands Watermuseum in Arnhem wordt 'de beroemde vinger van Hansje Brinker' tentoongesteld.

Dit laatste zal een grap zijn want ja, ook in de humor vinden we sporen van Hans. Er is een flauw mopje ('Wat is het verschil tussen Hansje Brinker en Manneken Pis? Manneken Pis laat het lopen en Hansje Brinker houdt het tegen') en er is een schilderij van Jan Cremer ('Hansje Brinker with

his finger in the dyke') dat indertijd rumoer veroorzaakte. Daarop zien we een jongetje dat zijn vinger in de vagina van een lelijke, kolossale vrouw steekt. Verklaring: in het Amerikaans is *dyke* een scheldwoord voor 'pot, lesbienne'.⁴

Onlogisch

Er resten twee vragen: hoe komt het dat die de vinger in de dijk zo vaak aan Hans Brinker wordt toegeschreven? En: is dat vooral het geval bij Amerikanen of bij Nederlanders en Vlamingen?

Het kan goed zijn dat er bewerkingen van het boek van Dodge bestaan waarin deze reddingsactie inmiddels echt door Hansje wordt uitgevoerd. Maar los daarvan: voor wie slechts de titel van Dodge's boek kent zonder het gelezen te hebben, of voor wie het oorspronkelijke verhaal slechts van horen zeggen heeft – het is gewoon veel *logischer* dat de hoofdpersoon dit kunstje flikt, in plaats van een of andere bijfiguur die verder in het boek geen enkele rol speelt.

Wat Dodge doet is eigenlijk nogal ongerijmd. De logica van het drama, zeker van het Hollywooddrama, dicteert dat het Hansje had moeten zijn die Haarlem redt. Zielige jongen, met doodzieke vader, heel arm ook, steekt vinger in dijk, redt stad, wordt held en rijk en beroemd. Plus vader weer beter! Dat was logisch geweest en die logica maakt dat deze versie van het verhaal altijd zal blijven opduiken.

Tot slot: zien we die incorrecte versie nu vaker bij Amerikanen of bij Nederlanders en Vlamingen? Wij zijn geneigd om te denken: bij de Amerikanen. Toch is dat niet zo. Het boek van Dodge is in de Verenigde Staten inmiddels ruim honderd keer herdrukt en wordt nog altijd op scholen gelezen. Ongetwijfeld zijn er Amerikanen die denken dat het Hansje was die Haarlem of Holland met één vinger redde – denk aan de teleurgestelde Amerikaanse toeristen hierboven – maar je ziet dit misverstand zelden in de media opduiken.

Althans, een onderzoekje in de digitale leggers van de voornaamste Amerikaanse kranten uit de afgelopen twintig jaar leert ons dat deze fout *geen enkele keer* voorkomt. Wel blijkt dat *finger in the dyke* een gangbare uitdrukking is geworden (één recent voorbeeld: 'Gush Katif is like the finger in the dyke of terror'). Soms lees je in dit verband over 'the little boy with his finger in the dyke', maar deze kleine jongen wordt niet abusievelijk 'Hans Brinker' genoemd.

Nee, dan de Nederlandse media. Dit nawoord begint met drie voorbeelden, maar het hadden er makkelijk tien, twintig of vijftig kunnen zijn. Anders dan menig een denkt is 'Hansje met zijn vinger in de dijk' dus niet zozeer een Amerikaans misverstand als wel een misvatting die leeft in het Nederlandse taalgebied. In die zin mag je Hans een broer noemen van Barbertje, die moet hangen.

Wie dit boek gaat lezen of heeft gelezen, weet hoe het echt zit. Maak u echter geen illusies: Hansje behoort inmiddels tot de onuitroeibare misvattingen. Net zo onuitroeibaar als het verhaal dat eskimo's ruim twintig woorden voor sneeuw hebben en dat de versregel waarin staat dat alle vogeltjes al nestjes hebben gebouwd, behalve jij en ik, de oudste Nederlandse zin is.

Noten

1. Dodge gebruikt meer namen die in Nederland nogal ongebruikelijk zijn. Zij zal dit hebben gedaan omdat ze in haar oren Nederlands klonken; ons komen ze echter vooral Duits voor. Zo heet het zusje van Hans bij Dodge 'Gretel' – wat natuurlijk sterk doet denken aan Hänsel und Gretel van de gebroeders Grimm. Andriessen wijzigde Gretel in 'Griete'; in de onderhavige vertaling is het 'Greetje' geworden.

2. De auteur van 'The little Dutch hero' in *Boy's own magazine* is niet bekend. Volgens Gannon en Thompson gaat het hier waarschijnlijk om de vertaling van een Frans verhaal van Eugénie Foa (een pseudoniem van de joods-Franse kinderboekenschrijfster Rébecca Eugénie Rodrigues-Henriques, 1796-1852). Er is ook beweerd dat Dodge het dijkverhaal zou hebben ontleend aan het gedicht getiteld 'A leak in the dike. A story of Holland' van de Amerikaanse dichteres Phoebe Cary (1824-1870). Volgens Wright schreef Cary dit ongedateerde gedicht – over een sluiswachterszootje genaamd Peter dat een lek in een dijk stopt – echter kort voor haar dood, dus vijf jaar ná de publicatie van *Hans Brinker*.

3. Het boek is nog vaker bewerkt en vertaald. In 1926 verscheen een zeer vrije bewerking door A. Hans onder de titel *De jonge held van Haarlem; daden van moed en zelfopoffering*. Hierin heet de held 'Peter Berends'. In 1930 gaf H.R.S. van der Veen een bewerking uit getiteld *De zilveren schaatsen*. De eerste *integrale* vertaling, door Anita van der Ven, verscheen in 1983. Van deze vertaling bestaan verschillende edities.

4. *Dyke* (ook wel *dike*) is hoogstwaarschijnlijk een verkorting van *morphadike*, een dialectvariant van *hermaphrodite* ('tweeslachtig wezen').

Literatuur

Annie Broere, 'Hans Brinker of De Zilveren Schaatsen'. In: *Boekenpost. Tijdschrift voor de liefhebber van boeken, strips en boekencuriosa*, jrg. 5 (1997), blz. 10-13.

Mary Mapes Dodge, *Hans Brinker; or, The silver skates*. New York, 1865 (digitale versie).

Susan R. Gannon en Ruth Anne Thompson, *Mary Mapes Dodge*. New York, 1992.

Martin Jansen, 'Holland vanaf de schaats: een Amerikaans kinderboek uit de vorige eeuw over Holland'. In: *Volkscultuur in de Lage Landen*, jrg. 9 (1992), afl. 3, blz. 28-52.

Martin Jansen, 'Hans Brinker. De jongen die het gezicht van Nederland bepaalde'. In: *Traditie*, jrg. 2, nr. 1 (1996), blz. 18-23.

Theo Meder, 'Hans Brinker. Or: what does this legend have to do with Dutch folk narrative?' (publicatie op internet)

Nederlandse Volksverhalenbank, Meertens Instituut, Amsterdam (www.verhalenbank.nl).

Annette Stott, *Holland mania. The unknown Dutch period in American art and culture*. New York, 1998.

Margreet van Wijk-Sluyterman, 'Het Holland van Hans Brinker in beeld: een illustratiegeschiedenis'. In: *Literatuur zonder leeftijd* jrg. 14 (2000), afl. 51 (voorjaar), blz. 17-35.

Catharine Morris Wright, *Lady of the silver skates: the life and correspondence of Mary Mapes Dodge, 1830-1905*. Jamestown, 1979.
